

# Onderwerpen uit de Westzaanse geschiedenis

door WILLEM TIP/deel 40  
beeld: Digitale Beeldbank

## Het Zaanse landschap

Gaandeweg de oorlog werd de toestand voor de burgers minder rooskleurig. Voedsel werd schaars en steeds minder van kwaliteit. Vooral na de onbeperkte duikbotenoorlog (1917) werd de situatie nijpend. Soms was er weinig meer dan klef brood van oud meel waar de maden waren uitgehaald. Bij de schaarste voegde in 1916 een ernstige watersnood die ook het oosten van de Zaanstreek trof. Midde januari van dat jaar brak het hoog opgestuwde water van de Zuiderzee door de Waterlandse zeedijk bij Monnickendam. Binnen enkele dagen bereikte het de Zaanse Oostzijde. Een ijlings aangelegde kistdam, twee houten schotten met zand ertussen, wist hier nog even het water tegen te houden. Bij het stijgen van de waterspiegel brak de kistdam echter door, zodat nu ook de Zaan en de Nauernasche Vaart vol liepen. De kistdam langs de westkant van de Zaan hield echter stand. Een herhaling van de overstroming een eeuw eerder bleef daardoor uit. Het Westzijderveld met al zijn houtbedrijven bleef gevrijwaard. Rond Oostzaan duurde de overlast echter nog lang. Pas in de maand mei was het zoute Zuiderzeewater hier weggemalen. De overstroming zorgde wel voor een snel besluit over de Zuiderzeedijk van Lely (nog tijdens de oorlog, in 1918) en uiteindelijk voor de aanleg van de Afsluitdijk (1932). De schaarste aan goed voedsel werkte ook niet mee bij het bestrijden van de Spaanse griep die in de zomer en de herfst van het laatste oorlogsjaar Nederland bezocht. Wereldwijd werd naar schatting een op de vijf mensen met het gevaarlijke virus besmet. In Nederland maakten de Spaanse griep en de longontsteking die er vaak op volgde naar schatting zestigduizend slachtoffers.



Tot en met de Oostzijde in Zaandam overstroomd in 1916.

In 1918 kwam aan de zich voortslappende oorlog een weinig verheffend eind. Op 11 november tekende men een wapenstilstand. Een dag eerder had de Duitse keizer Wilhelm II zich al gemeld in Eijsden in Zuid-Limburg. In het neutrale Nederland kreeg hij onderdak, eerst in kasteel Amerongen, later in



Met een kistdam werd het water tegengehouden.

het Huis Doorn waar hij zou verblijven tot zijn overlijden op 82-jarige leeftijd. In 1919 volgde intussen de niet zeer vooruitziende Vrede van Versailles. Met torenhoge herstelbetalingen waartoe Duitsland verplicht werd zou die de kiem leggen voor nieuwe rampspoed: de Duitse hyperinflatie (1922), de opkomst van het nationaal-socialisme (1920) en uiteindelijk de Tweede Wereldoorlog. Van de nieuw opgerichte Volkenbond (1919) mocht Duitsland als verliezende partij aanvankelijk geen lid worden. Zijn koloniën in Afrika moest het afstaan. Daarmee herstelden Engeland en Frankrijk nog eenmaal tot beider genoegen hun heerschappij in dit werelddeel. België eiste nog als genoegdoening stukken van het neutrale Nederland. Zover kwam het echter niet.

Economische bleef het naoorlogse getij ongunstig. Van een bewuste wederopbouw zoals later na de Tweede Wereldoorlog was geen sprake. De handel bleef kwakkelen. Ook in Nederland en in de Zaanstreek was er slechts sprake van een kortstondige opleving. De jaren twintig, de 'Roaring Twenties' waren roerig op cultureel gebied maar werden vooral getekend door werkloosheid. Het Zaanse landschap, volledig herschapen in de optimistische jaren rond de eeuwwisseling bleef voorlopig zoals het was.

Op immaterieel gebied waren in de oorlogsjaren intussen wel mijlpalen bereikt. Waakzaam waren de geesten in de tweede helft van kwart van de negentiende eeuw vooral geweest rond het onderwijs. De in opkomst zijnde zuilen richtten zich niet alleen op betere sociale verhoudingen. Het waren vooral de katholieken en protestanten die elkaar ook vonden in hun strijd voor gelijke rechten van openbaar en bijzonder onderwijs. Hun schoolstrijd zou ruim een halve eeuw duren. In de vroege negentiende eeuw had men nog weinig problemen gekend. De scholen waren openbaar en voedden op in alle 'christelijke en maatschap-

pelijke deugden'. Dat gaf voldoende ruimte voor levensbeschouwelijke accenten. Rond het midden van de eeuw (1857) veranderde dat echter. Onder aanvoering van de liberalen werd de openbare school 'gemengd-neutraal' verklaard. Die verplichte neutraliteit ging veel katholieken en protestanten te ver. De ruimte voor godsdienst en levensbeschouwing werd huns inziens te veel ingeperkt. Ze konden desgewenst wel zelf onderwijs regelen met een levensbeschouwelijke grondslag maar dan alleen op eigen kosten. Ruim dertig jaar duurde het voordat er van de overheid enige tegemoetkoming kwam voor het bijzonder onderwijs. Onder bepaalde voorwaarden kon men dertig procent van de kosten vergoed krijgen. Nog eens bijna dertig jaar duurde het voordat het openbaar en het bijzonder onderwijs werkelijk financieel werden gelijkgesteld (1917). Vanaf dat jaar zouden de kosten van het openbaar onderwijs, omgerekend per leerling ook gelden voor het bijzonder onderwijs, protestants, katholiek, een andere geloofsrichting of bijzonder neutraal.

Het bijzonder onderwijs in de Zaanstreek wachtte de definitieve gelijkstelling in het laatste oorlogsjaar overigens niet af. In Westzaan werd al in 1914 een school gesticht. Het was een kleine school 'met de Bijbel', drie lokalen groot, halverwege het dorp. Onder een rood pannendak en met wit gestucte wanden pasten het schoolgebouw en de daarnaast liggende onderwijzerswoning naadloos in het omringende landschap. In de wederopbouwjaren na de Tweede Wereldoorlog (1965) zouden de lokalen vervangen worden door standaard nieuwbouw. Onder de nieuwe naam 'De Rank' zou de school sedertdien haar onderwijsbijdrage leveren naast de beide openbare scholen, gelegen aan de uiteinden van het dorp.



De Rank in Westzaan.